

GREGORIO ARRUE, MAZOREN LEHEN ITZULTZAILEA

Zarautz, 1990-IV-21

Jose Antonio Arana Martija

Berrogeita zazpi urtedun eskola maisua zen Gregorio Arruebarrena Rezola (1811-1890) bere lehen itzulpen lana Donostian argitara eman zuenean: *Cristauaren Dotrinaren Jaquinbide azaldua, edo Asteteren espli-cacioac Santiago Mazo Jaunaren liburutic*. Nahiz eta bi urte lehenagotik prestatua izan itzulpena, ez zuen 1858 arte kaleratu ahal izan hitzaurrean dioskunez.

Baina hainbat xehetasun ikertu beharrean aurkitzen gara data eta izenburua ikusi ondoren. Pio Zuazuaren moldiztegia 1858an inprimatu zela dio liburuaren azalak. Liburua urte horretan inprimategian paraturik egon arren, bi urte beranduago kaleratu zela esan beharko dugu, Severo Leonardo Andriani Escofet Iruñeko Apezpikuak 1860.eko Otsailaren 20an eman bait zion inprimatzeko baimena. Baina elizaren baimena delata, beste data bat ere ematen zaigu idazle batzurengan, behintzat. Jokin Zaitegik *Eusko Gogoan* esaten digunez, “1848 garren urtean iasoa zun Arruek argitaratzeko Elizaren baimena, Iruñako gotzaiak emana, hain zuzen. Halere, hamar urte handitan, idaztia zokoratuta euki zun, diruezak eraginda, nonbait”. “Idazti baten eungarren urteburuan” delako artikuluan ematen digu data hau Zaitegik. Ez dakit nondik atera zuen Zaitegik baimenaren data hau Arruek dioenarekin bat ez bait dator. Itzulpena egin zuenean “amabi eginaldi (edo edizio) berri galantac eguin badira...” dio hitzaurrean, eta Mazoren hamabigarren argitarapena, erdarazkoa hain zuzen, Valladoliden 1856an Juan de la Cuesta inprimatzaileak egin zen.

Hori hala delarik, Arruek berak ematen digu atzerapenaren arrazoiak: “Ipini nuan Mazo Jaunaren liburu gucia cearo ta oso eusqueraz; ta lan au eguiña ta gure Obispo Jaunac ontzat emana cegoan sasoyan, gogora citzadan berriz, baldiñ cegoen becela ateratzen bazan, asco costaco zala, ta beragatic guchic erosi al izango zutela, ta emendic sortu citzadan berriz liburu hura al nuan gucia laburtzeco asmoa. Lan au ere eguin nuan, Jaunaren lagunzarequiñ; baina ez neucalaco cerequin arguitara

eman zocoatu zan, alic eta Apaiz Jaun batec, izanic nere lanaren berri, escatu ciran, pagatu ciran nere nequea, ta gañera galanqui costatzen zayola, zuc, iracurle maitea, animaraco prochuric asco eguin deguizuquean, liburu au izan dezazun, eman da arguitara, ecusten dezun becelacoa". Hemen dugu bada, Arruek berak idatzita, Dotrina honen itzulpen eta argitaratzearen historia.

Santiago Jose Garcia Mazo 1768an jaioa zen eta Valladoliden hil zen 1849an. Teologia eta Filosofia ikasketak Salamancako Unibertsitatean egin zituen eta 1796an apaiztu zen. Apaizgoan hainbat tokitan ihardun ondoren, Valladolideko San Salvador izeneko parrokiari lortu zuen mesedeko kargua edo benefizioa eta 1822an bertako katedralean lehiaketaz irabazi zuen kalonje kargua. Hamabost urte beranduago, 1837an, kaleratu zuen bere dotrinaren lehen argitarapena: *El catecismo de la doctrina cristiana. Explicaciones del Astete que convienen también al Ripalda*. Bi urteren epean, beste bi argitarapen atera zituen bertan eta 1841ean Madriden ere kaleratu zuen beste argitarapen bat. Frantsesera itzulita Parisen agitaratu zuen bere dotrina 1845 eta 1847 urteetan, eta azken urte honetan portugesera itzulita ere Oporton agertu zen, itzultzailea euskal izeneko Jose de Urcullu izan zelarik. Esan dugunez, 1856rako eginda zeukan Mazok hamabigarren argitarapena, 544 orrialdeduna. Eta hau izan zen Arruek itzuli zuena. Gero 1858rako laburpena ere egina zeukan eta aipatu apaizaren laguntzaz 1860an ezagutzen dugun eran kaleratu zuen.

Zergatik eman zion baimena Iruñeko Apezpikuak? Dakigunez, Gasteizko Elizbarrutia sortu arte, Gipuzkoako herri asko Iruñeko Elizbarrutian zeuden kokaturik. Espainiako Estatuak eta Erromako Egoitza Santuak sinatuko zuten Konkordatuaren Proiektua aurkeztu zenean, 1849.eko Azaroaren 19an, hiru Elizbarruti berri sortzeko asmoa agertzen zen, hots, Ciudad Real, Madrid eta Gasteizkoak. Eta 1851.eko Martxoaren 16ko Konkordatua urte bereko Irailaren 5ean Erromak berretsi zuenean, aipatu hiru Elizbarruti berriak ofizialki sortuak izan ziren. Andriani Iruñeko Apezpikua zegoen agintean 1829tik hasita, eta Gipuzkoako Diputazioak 1861.eko Urtarrilaren 12an honako erabaki hau hartu zuen: Andriani bizi zen artean Iruñeko Elizbarrutiari loturik geratuko zirela honen menpean zeuden Gipuzkoako parrokiak. Urte berean hil zen Andriani Apezpikua eta 1862.eko Apirilaren 28an eraiki zen Gasteizko Elizbarrutia. Beraz, 1860an Dotrina argitaratzeko baimena ematea Iruñeko Andriani Apezpikuari zegokion. Eta hala izan ere, esan dugunez. Katalana zen Apezpiku hau eta bera baino lehenago Sadako nafar bat izan zen 1815etik 1829 arte kargua eraman zuen Joaquin Xabier Uriz eta Lasaga, eta Andrianen ondoren beste Oliteko nafar batek bete zuen hutsunea, Pedro Cirilo Uriz eta Labairu, 1862tik 1870 arte. Bi Apezpiku horiek ere hainbat baimen eman zituzten euskal dotrinak argitaratzeko.

Beste galdera batzuren artean, hau ere badugu erantzuteko. Zergatik aukeratu zuen Arruek Mazoren Dotrina? “Urrea baño estimagarriagoa” zela zioskun Arruek hitzaurrean. Izatez, Gaspar Astete josulagunarena (1537-1601) eta Jeronimo Martinez de Ripaldarena, josulaguna hau ere (1536-1618) izan ziren ordurarte gehien inprimatu eta erabiltzen zirenak. Asteteren *Catecismo de la Doctrina Cristiana* 1599an argitaratu zen, 600 etik gorako edizioak ezagutu zituelarik. Ripaldaren *Catecismo y exposición breve de la doctrina cristiana* urte batzu beranduago, 1618an, kaleratu zen. Asteterena askoz ere gehiago ezagutua izan zen gure inguruetan Ripaldarena gehiago erabilia izan zelarik Madridetik beherako herrialdeetan. Ia berrehun urte geroago Asteterena gehitu zuen Gabriel Mateo Menendez de Luarca eta Queipo de Llano apaiz asturiarrak, Valladoliden honek ere bere *Catecismo de Doctrina Cristiana* 1787an argitara eman zuelarik. Xehetasun historiko honek badu zerikusirik gure euskal dotrinekin. Bonaparte printzeak, esate baterako, Asteterena erabili zuen eredutzat Iparraldean eta Nafarroan agintzen zituen itzulpenetarako (Celhabe, Samper, Marco, Minondo, Goyetche, Fabre eta abar); eta Menendez de Luecaren gehitua jarri zuen eredutzat Bizkaia eta Gipuzkoan egin ziren itzulpenetarako (Uriarte, Antxotegi, e.a.). Hauetatik batzu argitaratu gabe geratu ziren eta argitaratuak ere ez zituen irakaskintzarako asmoetan kaleratu dialektologia estudioak burutzeko baizik.

Gure Gregorio Arruek Mazorena aukeratu zuen euskaratzeko, Astete eta Ripalda bateratuz, izenburuak dioenez: “Explicaciones del Astete que convienen igualmente al Ripalda”. Bazegoen orduan itzulpen honen beharrizanik? Gipuzkoari dagokionez, Juan de Irazustarena zegoen, 1742an lehen argitarapena egin ondoren hainbat aldiz kaleratua, Arruerena baino lehen 1852an edizio bat egin zelarik. Gipuzkoak Artzapezgo nagusiko apaizen batzarre edo Kongregazioak ere 1855ean, Irazustak bezala Aestetetik hartua, argitaratu zuen bere Dotrina. Arruenaren ondoren maiz azaldu ziren bi dotrina hauek, baita ere beste batzu, hala nola, Juan Jose Galarmendirena 1864ean, Gatzagako Abade Jaunarena 1862an, eta besteren bat. Bizkairako bost dotrina zeuden sasoi hartan: ezagunena, Bartolome Olaetxearena, hainbat aldiz argiratua eta Arrueren garaian 1855ean kaleratua. Martin Arzadunena ere, 1731ean lehendabizi argitaratua, hainbat aldiz agertu ondoren, 1856an azaldu zen berriz. Juan Antonio Mogelek ere, Aestetetik hartuta, 1849 eta 1866an birargitaratu zuen berea. Eta hor zeuden Busturiko Bikarioak eta Laudioko abadeek orduan atera zituztenak. Nafarroara bagoaz, hor zeuden Baztango Vallico Parrokoak 1852 eta 1859an atera zituenak. Eta Iparraldean David d’Astrosek atera berria zuen 1855ean birargitarapen bat. Hainbat dotrina kalean izanik, nola ausartu zen Arrue itzulpen eta argitaratze ardura eta nekeak hartzera?

Dirudienez, ez zuen uste Arruek hainbeste euskal dotrina zegoenik, Gipuzkoako esparruari begiratuz, behintzat. “Nola diteque —galdetzen du

hitzaurrean— gaztelauac eta erreinu arrotzetarañoacoac ere, beste gai gucien gañean becela, dotriñaren gañean ere ederqui itzeguiten duten, aimbeste liburu daucatararik, berriz au ateratzea, ta gure euscaldun gaxoac berriz aiñ liburu guchi beren izcuntzan iduquiric, au euscarara itzultzeco asmorric beretaco iñorc ez artzea?” Bestalde, *Cristauaren escu-liburua* (1863) delakoaren hitzaurrean dioenez, “beti lengoa bera, gauza guchi batzuec gueituaz beñ, berriz eta ascotan moldizquidatua izan da”. Juan Antonio Ubillos-entzat Juan Claudio Fleuri-ren Dotrina berri ekarlea bazen, Arruerentzat Mazorena, horrez gain, “urrea baño estimagarriagoa” zen, zeren “eracutsi dizkigu ederqui cristau gucioi gure erligioaren anditasun, edertasun, aberastasun ta santutasun miragarriac”.

Gainera itzultzaile ofizioa hasteko grina ere izango zuen eta beste batzuk itzulitako berbera ez zuen berriz itzuli nahi. Esan dugunez Dotrina honekin, eta berandu, hasi zen Arrue itzultze lanetan. Aipatu *Cristauaren escu-liburua* kaleratu ondoren, eta *Aita San Ignacio Loyolaco* (1866) eta *Santa Genovevaren vicitza* (1868) argitaratu baino lehen, itzulpen lanari ekin zion Arruek ezagutzen ez den lan bat prestatuz: *San Juanen Ebanjelioa*. Gipuzkoako Batzarre Nagusiek saritu zioten lan hau 1865ean lau urte beranduago, 1869an, Jose Ignacio Arana josulagunari igorri ziona, hain zuzen, eta honek bere argitaragabeko Bibliografian aipatzen duena.

Bere bizitzaren azken hamarraldian, 1880ean, hasita, eman zigun Arruek hinbat lan. 1890.eko Apirilean hil ondoren, Eusebio Lopezek argitara eman zuen bigarren aldiz 1895ean Arrueren Dotrina. Baina bizirik zegoelarik eman zioten Mazori, eta bide batez Arrueri, merezi zuten onespena. Mariano Miguel Gomez Gasteizko Apezpikua zelarik antolatu zuen Elizbarrutiko Sinodoa 1885ean. Eta Sinodoaren Konstituzioetan hara zer dioen lehen Tituluak: “Promover el Catecismo Romano de Pio V y el de Mazo para que se valgan de ellos los sacerdotes en sus explicaciones; y el de Astete para los fieles, mientras no se publique el parvo Catecismo según la mente del Santo Concilio Ecuménico Vaticano”. Orain bai ikus dezakegu Arrue ez zebilela oker Mazoren dotrina aukeratu zuenean. Beste Nafarroako Dotrina batek esaten zuenez, “Apai-zendako” egokiena Mazorena zen, eta Arruek egindako itzulpena beharrezkoa izatera iritsi zen.